УДК 811.124’06’373.7
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-1.47

КОНЦЕПТ *ЛЮБОВ* КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛАТИНСЬКИХ ПАРЕМІЙ

THE CONCEPT *LOVE* THROUGH THE PRISM OF THE LATIN PROVERBS

Петришин М.Й.,
orcid.org/0000-0003-4060-7440
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального та германського мовознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття присвячена аналізу концепту *любов* у латинській мові. У контексті нашого дослідження *любов* трактуємо як універсальний концепт культури, багатовимірний феномен психічного та емоційного життя людини, що посідає важливе місце в мовній картині світу будь-якого народу. Концепт *любов* – це комплекс уявлень про почуття, специфіка якого зумовлена сукупністю етнокультурних, соціокультурних та індивідуальних чинників окремого народу. Актуальність розвідки зумовлена відсутністю досліджень лінгвокультурної специфіки концепту *любов* на матеріалі латинських паремій. Метою роботи є виявлення семантико-когнітивних особливостей репрезентації концепту *любов* у латинських прислів’ях і приказках. Джерельною базою слугували латинські пареміологічні одиниці (195 одиниць), які репрезентують уявлення давніх римлян про любов та її прояви. Основним засобом вербалізації аналізованого концепту в мовній картині світу римлян виступає лексема amor. Аналіз паремійної спадщини дав змогу виокремити ключові семантичні ознаки та культурні конотації концепту *любов* у латинській мові. У римській ментальності любов має різні відтінки. Важливість і складність аналізованого поняття полягає в тому, що в ньому перетинаються біологічний, духовний, соціальний та особистісний компоненти. Любов у свідомості римлян – це сильне і світле почуття, радість, ласка, щирість, взаємність і довіра, турбота і безкорисливість, милосердя. Почуття любові не залежить від волі суб’єкта, вибір коханої людини часто не мотивований. Паремійна картина світу римлян акцентує увагу на важливості візуальних відчуттів у зародженні кохання. У структурі концепту виявлено негативні компоненти емоційно-психологічного стану, які актуалізуються через семи «біль», «смуток», «страх», «сум», «гнів», «ненависть», «ревнощі». Любов у римській ментальності – це не лише почуття між чоловіком і жінкою, а й відданість батьківщині, любов до батьків.

Ключові слова: концепт, паремія, національно-культурна специфіка, любов, латинська мова.

The article deals with the analysis of the concept *love* in Latin. In the context of our study, we treat *love* as an universal concept of culture, a multidimensional phenomenon of a human mental and emotional life, which plays an important role in the linguistic picture of the world of every nation. The concept *love* is a set of ideas about feelings, the specificity of which is determined by the complex of ethno-cultural, socio-cultural and individual factors of each people. The relevance of this research is due to the lack of linguocultural investigations of the concept *love* on the basis of the Latin proverbs. The purpose of the work is to find out the semantic-cognitive features of the concept *love* representation in the Latin proverbs and sayings. The source base was the Latin paroemiological units (195 units), that represent the ideas of ancient Romans about love and its manifestations. The main means of the analyzed concept verbalization in the Roman linguistic picture of the world is the lexeme *amor*. The analysis of the paroemiac heritage made it possible to single out the key semantic features and cultural connotations of the concept *love* in Latin. In the Roman mentality, love has different shades. The importance and complexity of the analyzed concept lies in the fact that it is a combination of biological, spiritual, social and personal components. Love in the minds of the Romans is a strong and bright feeling, joy, affection, sincerity, mutuality and trust, care and unselfishness, mercy. The feeling of love does not depend on the will of a person; a choice of a girlfriend/boyfriend is often not motivated. The paroemiac picture of the world of the Romans emphasizes the importance of visual feelings in the origin of love. The structure of the concept has revealed negative components of emotional and psychological state, which are actualized through the semes ‘pain’, ‘sadness’, ‘fear’, ‘sadness’, ‘anger’, ‘hatred’, ‘jealousy’. Love in the Roman mentality is not only a feeling between a man and a woman, but also a devotion to their homeland, a love for their parents.

Key words: concept, proverb, national-cultural specificity, love, Latin language.

Постановка проблеми. Актуальним питанням сучасної мовознавчої науки є дослідження взаємозв’язку емоційних переживань людини з її когнітивною сферою. Любов – це багатовимірний феномен людських взаємин, що посідає чільне місце в системі етичних цінностей народу. Кохання належить до ключових концептів мовної картини світу будь-якого етносу, що не лише відображають спільний для людства спосіб осмислення міжособистісних стосунків, а й дають змогу з’ясувати особливості менталітету представників різних лінгвокультур. Серед засобів вербальної концептуалізації емоцій найбільш репрезентативними є паремії на позначення емоційно-чуттєвої сфери людини, що дає змогу виявити конотативні значення аналізованого концепту, проникнути в глибини національної ментальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт *любов* – це комплекс емоцій, специфіка якого зумовлена сукупністю етнокультурних, соціокультурних та індивідуальних чинників окремого народу. Зацікавленість дослідників

цією темою пояснюється тим, що аналізований концепт, на думку С. Воркачова, становить одну з базових цінностей та «екзистенційних благ», які виражають основні переконання, принципи та життєві цілі, і безпосередньо пов'язаний із формуванням у людини мети та сенсу життя [2, с. 34]. Специфіка мовної репрезентації концепту *любов* має певні традиції в сучасних лінгвістичних студіях. Привертає увагу розвідка Н. Єщенко, яка на матеріалі тлумачних, етимологічних, енциклопедичних словників встановила парадигматичні зв'язки лексем, що вербалізують концепт *любов* в українській мові, а також з'ясувала периферійні конотативні значення аналізованого концепту [4]. С. Форманова та О. Форманова досліджували концепти «любов» та «кохання» в українській лінгвоментальності як багатовимірний вербалізований мисленнєво конструкт людської свідомості в єдності понятійного, образного та ціннісного компонентів [9]. Комплексному аналізу лінгвокультурного представлення концепту КОХАННЯ на матеріалі українських паремій присвячена розвідка В. Калько. На думку авторки, досліджуваний концепт – це багатопланова сутність, пов'язана не лише з емоційною, а й із ментальною цариною та фізіологічними потребами індивіда [5]. Ґрунтовний аналіз когнітивних ознак концепту «любов» на матеріалі французьких прислів'їв і приказок здійснено Т. Яковець [11]. У сучасній лінгвістичній літературі зустрічаємо розвідки, присвячені вивченню аналізованого концепту на матеріалі класичних мов. Наприклад, Р. Оліщук та І. Макар розглядали різнорівневі мовні засоби вербалізації концепту КОХАННЯ на матеріалі давньогрецького роману Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт» [8]. Часткову спробу простежити змістове наповнення концепту amor, його ядерні та периферійні значення, емоційні й аксіологічні характеристики, а також місце в мовній картині світу давніх римлян знаходимо в розвідці В. Шовкового [10].

Однак особливості репрезентації концепту *любов* на матеріалі латинських паремій залишалися поза увагою дослідників. У зв'язку з цим назріла потреба вивчення етнокультурної специфіки абстрактно-емоційного концепту в латинській мові, що дає можливість краще зрозуміти культурну своєрідність давніх римлян.

Актуальність розвідки обумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на вивчення базових емоційних концептів, а також відсутністю ґрунтовних досліджень лінгвокультурної специфіки уявлень про любов на матеріалі латинських паремій.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз універсальних і національно-культурних домінант концепту *любов* у латинській мові.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: узагальнити теоретичні засади дослідження концепту *любов* у сучасних лінгвістичних студіях; укласти реєстр латинських паремій, які репрезентують уявлення древніх римлян про любов; розглянути їх національно-культурну специфіку.

Об'єктом дослідження є концепт *любов* як важливий складник мовної картини світу давніх римлян. Предметом – засоби та лінгвокультурні особливості аналізованого концепту на матеріалі паремійної спадщини латинської мови.

Джерельною базою розвідки слугували паремії (195 одиниць), зафіксовані словниками крилатих латинських висловів, збірками прислів'їв і приказок, оскільки паремійний фонд мови – це джерело національно-культурної інформації, яка імпліцитно або експліцитно відображає аксіологічні моделі соціуму, акумулює особливе бачення і сприйняття емоційних концептів.

Виклад основного матеріалу. Кохання – це складний і багатовимірний психічний феномен, що неодноразово викликав зацікавлення лінгвістів, оскільки етнокультурне відображення емоцій у мові, співвідношення універсального та національного в уявленнях про почуття належать до популярних, але не повністю висвітлених питань у лінгвістиці. Почуття любові належить до основних морально-етичних цінностей будь-якого народу. Любов – це один із емоційних концептів культури, що має значення не тільки для окремого представника соціуму, а й для всієї лінгвокультурної спільноти, загальнолюдський феномен з яскраво вираженим ціннісним складником. В. Кононенко зараховує концепт *любов* до морально-етичних, абстрактно-емоційних концептів, оскільки на його розуміння накладаються філософські, етнічні, релігійні, психологічні та інші позамовні чинники, які, зрештою, й виявляють його комплексний характер [6, с. 113]. На думку С. Воркачова, аналізований концепт є телеономним концептом, високою духовною абстракцією, оскільки любов – це єдина сила, що протистоїть ентропії – руйнуванню та припиненню руху самого життя [1, с. 132]. Поділяємо думку С. Формановї та О. Формановї про те, що концепт *любов* належить до ментальних одиниць абстрактного характеру, що відтворює у мовній свідомості багатовіковий досвід інтроспекції етносу у вигляді універсальних та етноспецифічних уявлень про це почуття [9, с. 216].

У різні часи поняття любові мало свої особливості трактування. Кожна історична епоха по-своєму розуміла цей феномен. У світогляді будь-якої етнічної спільноти одним із найважливіших морально-етичних концептів є любов. Досліджуваний концепт визначаємо як один з головних емоційно-телеономних концептів світосприйняття давніх римлян. Головним засобом вербалізації концепту *любов* у мовній картині світу римлян виступає лексема *amor,* що мала значення «любов», «пристрасть, сильне бажання» [3, с. 54].

Розглянемо лінгвокультурні особливості концепту *любов* на матеріалі латинських прислів'їв і приказок. Дослідження корпусу латинських паремій із прямими номінаціями аналізованого концепту виявило низку афоризмів, які змальовують любов як всеохоплююче почуття. Любов – це могутня сила, яка руйнує стіни і кордони, частина духовної природи людини, одна з основних моральних цінностей: *Omnia vincit amor et nos cedamus amori*. Джерелом образної ознаки концепту *любов* були знання про живу і неживу природу. Досліджуваний концепт інтерпретували римляни за допомогою стихії вогню: *Amans ita ut fax agitando ardescit magis*.

Любов панує над світом. Цьому прекрасному почуттю, на думку римлян, підвладні не тільки люди, але й боги, адже ніхто не може уникнути ані смерті, ані кохання: *Vicit et superos amor*; *Amor etiam deos tangit*; *Nec mortem effugere quisquam, nec amorem potest*.

Почуття любові з давніх-давен окрилювало людину, надавало їй надію. Без кохання життя видавалося одноманітним, сірим і похмурим: *Nihil difficile amanti*. Для закоханих будь-які труднощі вважалися легкими: *Levis est labor omnis amanti*. Любов – це постійна праця обох, почуття, що не любить лінивих: *Amor odit inertes*. Любов у римській ментальності часто виступає синонімом втіхи і задоволення: *Amor est parens multarum voluptatum*. Кохання приносить не лише задоволення і радість, а й додає фізичних сил і здоров'я: *Is tantum in amore sanatur, qui quod desinit sibi debet*.

Проте любов не лише окрилювала людей, сприяла внутрішній гармонії, але й була супутницею страждань, які давній народ порівнював із кількістю черепашок на морському узбережжі: *Litore quot conchae, tot sunt in amore dolores*.

У мовній картині світу римлян знаходимо також думку про непостійність і швидкоплинність цього прекрасного почуття: *Brevis voluptas mox doloris est parens.*

Римляни вірили, що в природі немає ліків від кохання: *Amor non est medicabilis herbis*; *Omnes humanos sanat medicina, dolores solus amor morbi non amat artificem*. Єдиними ліками від кохання була сама любов: *Amatori unum remedium est amari*. Крім того, душевні рани і любовні розчарування загоює той, хто їх завдав: *Amoris vulnus sanat idem, qui facit*.

Кохання вважали сильнішим за смерть. Воно пробуджувало давнього римлянина до життя, спонукало до дій і змін: *Amor fortior est quam mors*.

На думку римлян, насильно милим чи милою не будеш. Кохання можна розпалити лише ласкою, а не силою: *Blanditia, non imperio fit dulcis Venus*.

Серце в уявленні давнього народу було не лише органом тіла, а й місцем народження почуттів, символом любовних переживань: *Amor, ut lacrima, ab oculo oritur, in pectus cadit*.

Любов – це не лише емоції, а й зорові відчуття. Джерелом виникнення цього прекрасного почуття вважали очі, оскільки, як зазначає В. Маслова, ця найдавніша міфологема характеризувала не лише фізичні, а й духовні здібності людини до осягнення явищ довкілля [7, с. 132–133]. Перевага зору над іншими формами чуттєвого сприйняття пояснюється тим, що вже в античний період візуальні відчуття були однією з найкращих форм чуттєвого пізнання: *Amor ex aspectu nascitur*; *Amor, ut lacrima, oculis oritur, in pectus cadit*; *Oculi amorem incipient consuetudo perficit; Oculi sunt in amore duces*. Візуальним проявом кохання в античному суспільстві вважалася блідість. Людина, на думку римлян, буває блідою у двох випадках: або закоханою, або в період навчання: *Pallet: aut amat, aut studet*. Крім того, у латинських пареміях відображено думку про те, що вибір об'єкта кохання є індивідуальним і часто немотивованим: *Amor caecus est*. Кохана людина завжди є найкращою, здається найбільш надійною, а її недоліки закоханий не помічає: *Quae mala sunt pulchra, ea pulchra videntur amanti*. У зв'язку з цим Овідій радив закоханому не помічати вад подруги, а помітивши, називати їх ознаками гідності (Ars amandi, II, 657–660).

Концептуальною ознакою аналізованого емоційного почуття є взаємність і довіра. Без них людина стає тривожною і підозрілою, відчуває себе в пастці. Довіра – це запорука щирого і справжнього кохання: *Credula res amor est*; *Si vis amari, ama*; *A nullo diligitur, qui neminem diligit*; *Iucundissimum est amari, sed non minus amare*. Але почуття любові доступно не всім. Про нього може говорити лише той, хто любив: *De amore loqui non potest, nisi qui amat.*

Зустрічаємо акцент на тому, що любов не минає, а залишає спогади і пам'ять у житті людини: *Vetus amor non sentit rubiginem*.

У результаті дослідження виявлено гендерну диференціацію розуміння почуття любові. На думку римлян, жінка наділена сильнішим почуттям: *Amor perennis castae coniugis manet*.

Важливим складником концепту *любов* є милосердя, під яким розуміли любов, що поєднувала переживання чужого болю як свого та порив допомагати ближньому. Співчуття і милосердя лікувало людські душі, сприяло пізнанню справжньої любові до ближнього: *Magnus est amor qui ex misericordia venit*.

Кохання у римській лінгвокультурі виступало синонімом концепту *безкорисливість*. Справжня любов – це бажання робити комусь приємне, не чекаючи від нього жодної користі: *Amare nihil est aliud, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla utilitate quaesita*.

Концепту *любов* у свідомості римського народу притаманні темпоральні та просторові ознаки. Тривала розлука і відстань ніколи не були союзниками кохання. Якщо людина рідко бачила коханого, то швидко віддалялася від нього: *Amori finem tempus, non animus facit*; *Quantum oculis, animo tam procul ibit amor*.

Справжнє кохання в ментальності римлян часто було суворим. У зв'язку з цим однією з когнітивних ознак концепту в мовній картині світу є покарання. Свідченням цієї тези слугує вислів: *Qui bene amat, bene castigat*. Ворогом кохання вважали образи, оскільки вони вели до кризи і розриву стосунків: *Iniuria solvit amorem*.

Любов – це рушійна сила, що змінює людину, робить її добрішою, сильнішою, дарує радість і гармонію. Це почуття в паремійній картині світу римлян наділено ознакою «неможливість приховати від інших». Його порівнювали з кашлем, який важко стримати: *Amor tussique non celatur*.

У результаті дослідження виявлено, що концепт *любов* тісно пов'язаний у римській лінгвокультурі з іншими емоційними концептами, а саме – концептами *ревність*, *радість*, *сум, страх, безумство*. Наприклад, емоційний стан ревнощів, страх втратити кохану людину, невпевненість у другій половині були, на думку римлян, виявом сили кохання: *Qui non zelat, non amat*. Латинський афоризм стверджує, що в цьому прекрасному почутті постійно змагаються біль і радість: *In Venere semper certant dolor et gaudium*. Давні римляни вірили, що любов не можна поєднувати зі страхом, адже він є поганим союзником у коханні: *Nemo amat, quos timet*; *Amor misceri cum timore non potest*.

Любов – це тимчасове божевілля. Навіть боги втрачали розум від кохання: *Amare simul et sapere ipsi Iovi non datur*; *Amantes amentes*; *Amare et sapere vix deo conceditur*. Аналізований концепт пов'язаний у римській ментальності з почуттям міри. Шалене кохання – це шлях до божевілля і навіженості: *Bonum est pauxillum amare sane, insane non bonum*.

У римській свідомості концепт *любов* у його духовному вимірі асоціюється з дружбою, яку в античному суспільстві вважали найвищою моральною цінністю, вершиною людських взаємин: *Amor in amicitia quatenus progredi debeat*. Люди, які кохали одне одного, могли були справжніми друзями, бо любов була джерелом дружби: *Fons et origo amicitiae amor est, nam amor sine amicitia esse potest, amicitia sine amore numquam*; *Amicitiam trahit amor.* Інколи дружбі надавали більшого значення, адже любов може завдавати шкоди, замість приносити благо: *Amicitia semper prodest, amor et nocet*.

У паремійній спадщині знаходимо поради щодо ліків від кохання. Лише наполеглива праця, на думку древніх, перемагає усе: *Cedit amor rebus, res age, tutus eris*.

Любов буває різною. Скільки на світі людей, стільки існує проявів цього прекрасного почуття. Любов буває щасливою і нещасливою, але найбільше засуджували римляни імітацію любові: *Peior odio simulatio amoris est*.

У структурі концепту виявлено негативні компоненти оцінно-психологічного стану, які актуалізуються через семи 'біль', 'смуток'. Справжня любов часто виступала символом страждання і смутку: *Ubi amor, ibi dolor*; *Verus amor est dolor*. У результаті аналізу виявлено паремії, в яких світле почуття корелює з негативними емоціями. Часто в серці людини любов і ненависть живуть поруч. Людина, яка сильно кохає, може одночасно й сильно ненавидіти: *Aut odit, aut amat mulier, nihil est tertium*; *Odi et amo. Quare id faciam fortasse requires. Nescio sed fieri sentio et excrucior*.

Зустрічаємо також паремії, в яких спостерігаємо бінарну опозицію *любов – гнів*, оскільки обидва поняття часто крокують у житті поруч: *Amantium ira amoris integratio est*; *Cogas amentem irasci, amare si velis*.

Кохання в римській лінгвокультурі постає підступним. На думку римлян, не легко розрізнити справжнє і фальшиве кохання: *Non facile diudicatur amor verus et fictus.*

Любов у свідомості римлян є несумісною з матеріальною вигодою. Там, де превалюють фінансові інтереси, не може палати вогонь кохання: *Cum propter pecuniam ames, idem amoris et spei finis est*.

В окремих латинських афоризмах відображено зневажливе ставлення до вияву емоцій у сенільному віці, адже кохання – це прерогатива молодих, а палкі почуття згасають у похилому віці: *Turpe senex miles, turpe senilis amor*; *Amorem canat aetas prima; Amor velis nolis in senectute frigidior est; Amare iuveni fructus est, crimen seni.*

Аналізований концепт у паремійній картині римлян має універсальний характер. Любов – це не тільки почуття між чоловіком і жінкою, а й відданість батьківщині: *Amor patriae suprema lex*; *Ducit amor patriae*; *Regum amor et patria maneant per saecula saeculorum*. Важливим складником концепту є батьківська любов, яка супроводжувала римлянина протягом життя, була джерелом його емоційної рівноваги і духовного здоров'я: *Patrius amor sit mihi semper lux*. У свідомості римлян любов була символом миру: *Pacis amor deus est*.

Висновки. Аналіз паремійної спадщини дав змогу виокремити ключові семантичні ознаки і культурні конотації концепту *любов* у римській лінгвокультурі. Любов – це багатовимірний феномен психічного та емоційного життя людини, розуміння якого має національно-культурну специфіку й обумовлене реаліями античного суспільства. У римській ментальності любов має різні відтінки. Важливість і складність аналізованого поняття полягає в тому, що в ньому перетинаються біологічний, духовний, соціальний та особистісний компоненти. Любов у свідомості римлян – це сильне і світле почуття, радість, ласка, щирість, взаємність і довіра, турбота і безкорисливість, милосердя. Почуття любові не залежить від волі суб'єкта, вибір коханої людини часто не мотивований. Паремійна картина світу римлян акцентує увагу на важливості візуальних відчуттів у зародженні кохання. У структурі концепту виявлено негативні компоненти емоційно-психологічного стану, які актуалізуються через семи «біль», «смуток», «страх», «сум», «гнів», «ненависть», «ревнощі». Любов у римській ментальності – це не лише почуття між чоловіком і жінкою, а й відданість батьківщині, любов до батьків.

Перспективу дослідження визначаємо в подальшому вивченні морально-етичних концептів у латинській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воркачев С.Г. ЛЮБОВЬ как лингвокультурный концепт. Москва : Гнозис, 2007. 284 с.
2. Воркачев С.Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов ЛЮБОВЬ и СЧАСТЬЕ (русско-английские параллели). Волгоград : Перемена, 2003. 164 с.
3. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. 3-е изд., исправл. Москва : Русский язык, 1986. 840 с.
4. Єщенко Н.О. Змістовий потенціал концепту «любов» в українській мові. *Записки з українського мовознавства.* 2017. Вип. 24 (2). С. 43–50.
5. Калько В.В. Лінгвокультурний аналіз концепту КОХАННЯ (на матеріалі українських паремій). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013 (1). С. 44–48.
6. Кононенко В.І. Концепти українського дискурсу. Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
7. Маслова В.А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учебн. заведений. Москва : Академия, 2001. 208 с.
8. Оліщук Р.Л., Макар І.С. Вербалізація концепту КОХАННЯ в романі Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт». *Studia Linguistica*. Вип. 9. 2016. С. 23–29.
9. Форманова С.В., Форманова О.С. Концепти «любов» та «кохання» в українській лінгвоментальності. *Південь України : етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри* : зб. наук. пр. Одеса : ВМВ, 2011. С. 212–218.
10. Шовковый В.Н. Содержание концепта «Amor» в латинском языке. *Universum: Филология и искусствоведение* : электрон. научн. журн. 2014. № 1. URL: http://7universum.com/ru/philology/archive/item/891.
11. Яковец Т.Я. Когнитивные признаки концепта «любовь» во французских пословицах и поговорках. *Вестник СурГУ*. 2014. Вып. 3 (5). С. 98–100.